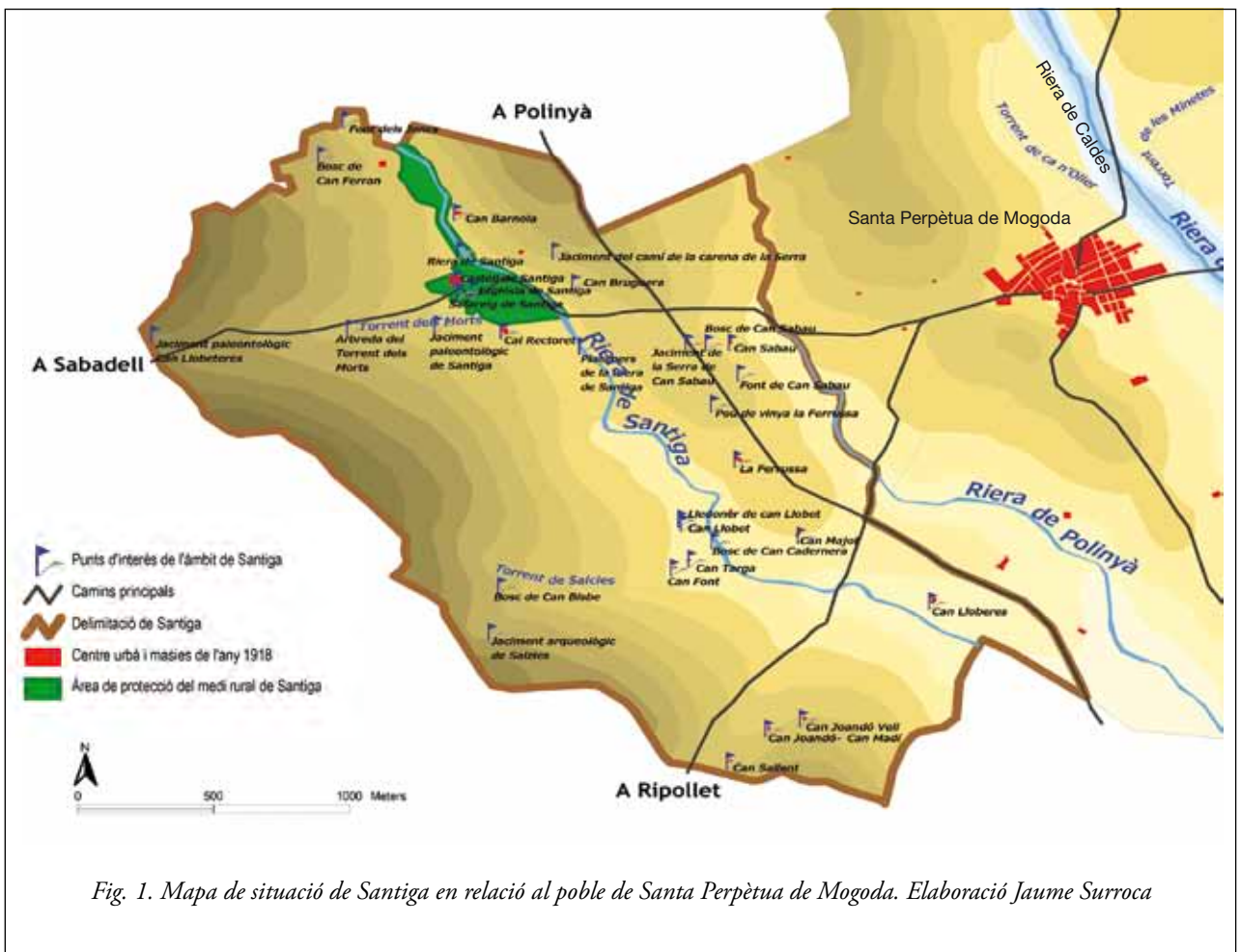

Aproximació a la història de Santa Maria l'Antiga

Per Esteve Canyameres, historiador i enginyer agrícola

La història de Santiga dels darrers 1.200 anys planteja la descripció històrica d'una vila altmedieval que es disgrega parcialment en masos, però també la descripció d'una vila on el feudalisme crea un model de parròquia i castell senyorial, i per què no? un castell amb funcions militars i repressores, una gran propietat rural que decreix, s'estabilitza, i torna a créixer, fins a condicionar el desenvolupament d'aquest territori. És també la descripció d'una comunitat rural que lluita pel seu futur durant pràcticament tres segles per aconseguir la jurisdicció reial i el resultat final, l'enfortiment encara més gran del castell sense necessitat de jurisdiccions ni actuacions feudals. És també el plantejament sobre en quina direcció hauria d'haver anat, com la majoria de parròquies i territoris veïns, i per què ha estat tan diferent (fot. 1).

Evidentment en tot aquest conjunt intervé l'Església en tots els seus àmbits i especialment com a aglutinador de la comunitat pagesa a través de la parròquia. Amb tot, en aquest article, aquest darrer àmbit religiós s'ha descrit poc ja que no aportaria pràcticament res als estudis que va fer-ne Fermí Vinyals Rovira.

El present article és una compilació de les aportacions sobre Santiga que ja vaig fer a l'estudi de l'Agricultura de Santa Perpètua, amb algunes actua-

litzacions conceptuals noves, fruit de reflexions comparatives i documentació estudiada posteriorment. Com podreu veure, continuo insistint molt i molt en el paper del castell en tot aquest període, perquè continuo pensant que és aquesta descripció la que planteja més respostes sobre com ha estat l'evolució d'aquest territori (fot. 2).

Antiga, la vila, la parròquia, i la casa fortificada

Parlar de la humanització del Vallès des de molt antic no és cap novetat. Tampoc ho és afirmar això mateix per al rodal situat entre el Ripoll i la riera de Caldes. Hi ha diversos estudis i el tema està a bastament descrit. Només cal fer un esment a un indicador d'humanització, simple però alhora exemplificatiu: La vall on hi ha Santiga ha rebut des d'antic diferents noms en funció del tram del rierol en què estiguem. La capçalera formava part del que al segle XI s'anomenava "selva del Rovira". El curs mitjà, anomenat la vall de Canyameres, és documentada ja a l'any 961. La zona mitjana del curs han estat els dominis de Santiga i la part final, quan la vall es desdibuixa en els plans de can Taió i can Lloberes, rebia el nom de Canalies. Tants noms per a una vall relativament petita, curta tant en longitud com en amplada! Aquesta profusió de noms és deguda a una forta humanització i estructuració de l'hàbitat i la propietat.

Però en època altmedieval, no només aquest és el tret característic del paisatge i el rodal on posem la vila de l'Antiga, hi ha altres aspectes a ressaltar. Per exemple, Fermí Vinyals ja va ressaltar l'abundor d'aigua a Santiga especialment des de can Lletget en avall. Més que abundància diria disponibilitat d'aigua durant tot l'any i en períodes de sequera. El rierol té un cabal petit que difícilment provoca grans tras-

Fot. 2. El castell de Santiga. Fotografia de Pere Riera - 1954

Fot. 3. Riera de Santiga. Fotografia Jaume Vinyals Rovira - 2010

toros ni riuades, però és molt constant en el decurs de l'any. Això per al desenvolupament de l'estabilitat dels assentaments humans és important, i per tant és un tipus d'indret molt buscat per instal·lar ja en època romana les famoses vil·les rurals (fot. 3).

Un altre aspecte a destacar en aquesta etapa altmedieval és la proximitat de dues grans vies de comunicació (grans en importància per la connectivitat que tenien en època altmedieval, no com a obra d'enginyeria). Parlem de la "estrada" medieval successora de molta part del camí romà (la via Augusta) fins a Arraona, que creuava d'est a oest per la part superior de la vall, L'altra gran via de comunicació resseguia la vall des de la serra de ponent en direcció nord-sud, era el camí que actualment anomenem el camí de la serra de la Salut, i que fins al segle XVIII fou el camí ral de França i un dels principals camins ramaders que unia el Pirineu amb les pastures dels plans del baix Vallès. Era un camí importantíssim en el qual s'havia estructurat tota una infraestructura de suport en forma d'hostals i ferreries.

En aquest espai reduït entre el Ripoll i la riera de Caldes hi havia, en aquest context altmedieval, una bona estructuració del territori amb una xarxa de viles importants, la majoria successores de les antigues explotacions romanes: les viles de Polinyà, d'Arraona, d'Antiga, la de Sentmenat, Canalies, la de Santa Coloma (el territori del mal anomenat actualment castell de Barberà), i vilars com els de Marata, el de can Lletget i can Fado. el del mas d'en Cisa de Sentmenat, etc. Aquesta breu contextualització del rodal de San-

tiga dona pistes per entendre com la vila altmedieval de Santiga, es constitueix de forma similar a les veïnes abans esmentades. Són la "unitat" de descripció administrativa i fiscal a la qual en el decurs dels segles X i XI es superposarà l'adscripció parroquial.

L'indret de Santiga es documenta des del 969. Tot i que el topònim que dona nom a Santiga tingui la primera notícia escrita l'any 983, a la venda de l'any 969 de la vila de Polinyà que van fer el comte de Barcelona Borrell II i la seva esposa, la comtessa Letgarda, a Galí, a les afrontacions ja consten els llocs d'Omet i Santa Maria (d'Antiga). Altres topònims propers a Santiga com Canalies o el Congostell, també apareixen el 988. L'any 994 es fa esment a l'existència d'una església, i l'any 1068 ja es parla de l'edifici com església. Entremig, concretament l'any 1065, es documenta ja com a parròquia.

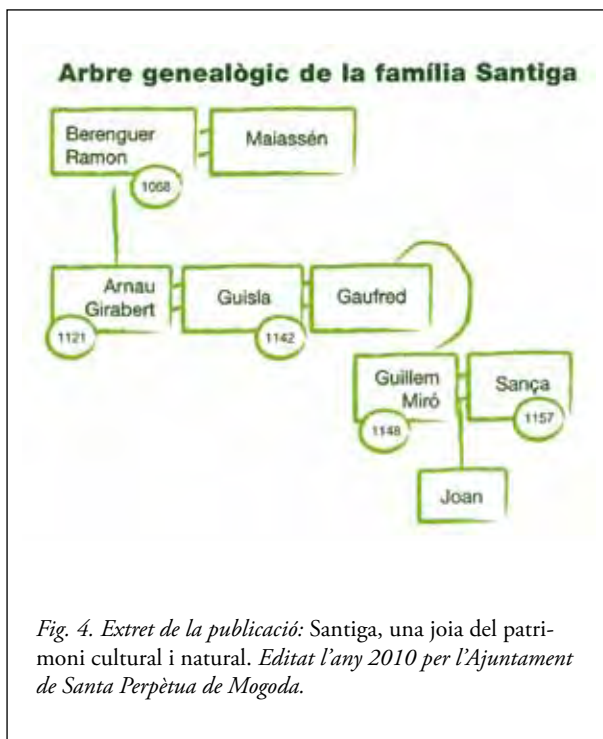
El segle XI és en diversos aspectes, un segle de molts canvis. Els grans medievalistes situen en aquest segle el procés de feudalització i de l'aparició de la divisió administrativa dels castells termenats i la consolidació del mapa administratiu religiós del comtat de Barcelona. La divisió parroquial a vegades coincideix amb la civil i a vegades no. En el cas de Santiga, el poder religiós ja havia estructurat el territori de Santiga ampliant la seva jurisdicció a part de la vall d'Omet (can Garcia) abans que l'estructura administrativa de viles fos superada per la nova de castells termenats i quadres.

El fet que Santa Maria d'Antiga com a parròquia fos de les primeres d'aquest rodal del Vallès, potser pot explicar perquè és un territori que queda allà al mig de territoris estructurats administrativament i civilment com Arraona, Sentmenat, Santa Perpètua de Mogoda, o Barberà i Polinyà amb els dominis de la casa de Santa Coloma. Santiga no obtindrà la categoria de castell termenat fins al segle XIV, quan tot el seu voltant ja està perfectament organitzat fa segles. Potser és cert allò que els últims seran els primers? De la vila altmedieval, poques notícies n'hi ha. Tot i que no hem de perdre de vista factors abans esmentats com: que és una zona abundosa d'aigua, interessant per als assentaments humans i per a l'agricultura, amb proximitat a dues grans vies de comunicació de l'època, proximitat a una de les activitats econòmiques més importants: la transhumància i les pastures d'hivern. Això pot explicar en part perquè Santiga continua essent una vila als segles XI i XII.

Al segle XI la majoria de grans viles del rodal de San-

tiga s'han disgregat o reconvergit en parròquies d'una comunitat rural dispersa. En molts casos són adscrites a una vila reial (això les molt afortunades com les 7 parròquies del castell de Terrassa), a un castell termenat, o a una quadra. Santiga no és res de tot això, continua essent una vila equiparable a una quadra com la de Vallparadís de Terrassa, però que no rep mai aquest tractament. A finals del segle XI i principis del XII la majoria de viles s'han transformat en parròquies i incipients sagreres. A Santiga hi ha una església amb rang de parròquia, sí, però el que hauria de ser la sagrera és propietat del senyor d'Antiga, el qual manté el domini i preeminència a casa seva i també a viles veïnes com Canalies.

A finals del segle XI, Santiga té un *cap de casa* molt important, Arnal Geribert d'Antiga, tant pel que fa a propietats -a més de la "domus de Santiga" i el seu terme-, com pel fet de ser un dels nobles que segueixen el comte de Barcelona. És present com a testimoni en actes documentals importants com l'any 1098 en la confirmació que fa el comte Ramon Berenguer de la propietat del cenobi de Sant Llorenç del Munt a favor del monestir de Sant Cugat del Vallès. El seu testament de l'any 1121 té molt de sentit si contextualitzem Arnal Geribert en aquest món influent de magnats del Comtat de Barcelona, i en el context propi d'un home important pels patrimonis adquirits i rebuts de la família (fig. 4).

El seu testament ens nodreix de moltes informacions. Una primera és que fou el darrer hereu de la família propietària de la vila altmedieval de Santiga, una família de cristians des de molt antic, que ja al segle IX havia donat la seva església al bisbe de Barcelona. El fet que Arnal Geribert faci donació en el seu testament de la sagrera i el cementiri de Santiga, fa pensar que la sagrera i el cementiri de la parròquia, per tant, tot el que volta l'edifici, era de la casa d'Antiga com ho havia estat l'església segles abans.

Pel testament sabem que no va tenir descendència, cosa que ens fa més entenedor que donés una part important del seu patrimoni a la parròquia de Santiga, als monestirs benedictins de Sant Llorenç del Munt i Sant Miquel del Fai, a la canònica de Santa Maria de l'Estany, a la Seu de Barcelona, i dos masos a l'orde militar dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. Una altra dada important d'aquest testament és la confirmació d'un edifici singular a més de l'església, la seva pròpia casa convertida en fortalesa, i l'espai territorial propi lligat a aquesta casa fortificada que hereta la muller.

La preeminència que els documents atorguen a Arnal Geribert d'Antiga ens explicarien perquè el seu territori no està enquadrat en cap baronia, ni castell termenat, ni és cap quadra, com pot ser la propera de Sant Pau de Riu-sec (territoris que per extensió no poden arribar a la categoria de castell termenat). És allò que: com que els "Antiga formen part dels fidels del Comte de Barcelona, se'ls respecta el seu".

Per tant, el testament d'Arnal Geribert d'Antiga, ens situa un senyor que amb les donacions pietoses a l'Església, ha posat el territori de Santiga en el mercat dels masos medievals. Va dotar la parròquia de Santiga de forma que des d'ara en endavant pugui ser una autèntica parròquia rural (però no per dir que sigui molt rica ja que, com veurem més endavant, el lot de béns i terres donat a la parròquia en el futur seran 4 masos). El testament ens ajuda a entendre el que són les terres pròpies vinculades directament a la casa de Santiga, per tant ha deixat clar que és una propietat alodial independent dels vincles feudals. Però per altra banda en fortificar la casa de Santiga vincula el territori propi i el de la parròquia a una defensa i prestació típicament feudal.

Els posteriors testaments de membres de la família com els de Guila, vídua d'Arnal Geribert, casada en se-

gones núpcies amb Gausfred dit d'Antiga, Guillem Mir d'Antiga i Sança, la seva dona, confirmen, el que el testament d'Arnal Geribert havia disposat. El paper de fortalesa de la casa de Santiga "fortitudine de ipsa Antiga", i l'aprofitament del territori de la fortalesa en els dos sistemes vigents: l'explotació directa de terres (alou) i a través dels masos.

El testament de Guilia, viuda d'Arnau Mir d'Antiga, de l'any 1142 confirma totes les donacions del seu primer marit. El testament de Guillem Mir d'Antiga del 1148 ens informa de l'altra part de la família dels Antiga que tenen per dret propi aous a tot el Vallès i al Llobregat. Finalment al testament de Sança de l'any 1157 dona els seus béns, terres i aous fora del nucli de Santiga, al monestir de Sant Cugat del Vallès.

Antiga: Territori de masos, de la parròquia, i dels senyors absents (S. XII-XIV)

Els masos apareixen documentats al Vallès a partir de la segona meitat del segle XI, si bé en altres llocs com les comarques gironines el nom apareix documentat ja al segle X. *Els masos apareixen quan les viles i vilars, demarcacions que havien estructurat el territori en el marc de la parròquia anteriorment, van desaparèixer*. En el cas concret del de Santiga ja hem vist que l'ocupació del territori al segle X també la conformaven les viles, És un fenomen generalitzat a la plana del Vallès. Algunes de les viles altmedievales han quedat a la toponímia local com "Vilarosal, Viladecavalls, Vilalba, Vilamajor".

Aquest sistema va veure's afavorit per la natura inicialment. Climatològicament parlant, l'anomenat "òptim medieval" comportà al Vallès una superpoblació de masos que és difícilment comprensible amb els coneixements tècnics agrònomicos actuals. La terra suportava una pressió humana superior a la que avui dia, tot i els avenços, entendríem d'una societat menys tecnificada. La prova que això era diferent fou la dràstica reducció de masos després de la crisi demogràfica baixmedieval produïda en part per les epidèmies i les pulsacions climàtiques. Finalment, el refredament del segle XVII afecta molt els masos de la plana vallesana, fins al punt de la ruïna de molts pagesos i la venda dels seus patrimonis.

La desforestació i el règim de pluges canviant sobre tot al segle XVIII ens expliquen com la riera de Caldes desmunta tota aquella indústria medieval dels molins i desdibuixa els termenals i les terres dels masos propers.

El refredament dels segles XVII-XVIII i XIX explica com l'home s'adapta a aquesta situació i en treu un profit, ja sigui en forma de la indústria dels pous de glaç, o amb la recerca d'incrementar l'obtenció d'aigua per a satisfer les noves necessitats d'aigua per als nous cultius d'origen americà. En un moment en què el règim de pluges es torna més irregular, s'introdueixen uns tipus de cultius, la majoria tropicals i subtropicals, que requereixen dues coses antagòniques al clima mediterrani: temperatures altes i aigua. Així va generar-se el fenomen de la construcció de tot l'entramat de mines i pous a la segona meitat del segle XVIII i tot el XIX. Els propietaris dels masos i del castell aprofiten les aigües subterrànies i superficials.

La línia troncal dels Antiga, senyors del territori de Santiga, amb propietats a Canalies, Omet, i al Llobregat, sembla que s'extingeix amb Arnal Geribert, Guisla, Guillem Mir d'Antiga i Sança. Amb tot, algun parent deu quedar ja que l'any 1187 tenim notícia que una tal Arssenda era senyora de Santiga i actuava juntament amb el seu fill Gausfred, en la donació a Ramon de Rovira i a la seva posteritat d'una peça de vinya a la parròquia de Sant Feliu d'Arraona, a la Parellada. L'any 1206 consta una concòrdia entre el monestir de Sant Miquel del Fai i Guillema d'Olzinelles, filla del difunt Gausfred de Far, en relació a l'honor dit de Canalies que dit Gausfred havia deixat en herència al monestir de Sant Miquel del Fai. Aquest Gausfred és probablement el fill d'Arssenda, senyora de Santiga, l'any 1187, i potser és el nét de Gausfred dit d'Antiga, segon marit de Guilia.

L'any 1262 Marimon de Plegamans ja consta com a senyor del castell de Santiga documentat fent reconeixement a favor de Martí de Feu i el seu fill, pagesos de Santiga, de la legal composició que s'havien atorgat un cens de 2 gallines i d'altres demandes i qüestions entre els dits pare i fill Feu, i el referit Marimon de Plegamans. Com i quan passa el castell de Santiga a la família dels Plegamans de moment és una incògnita. De fet al segle XIII els Plegamans, han esdevingut unes famílies molt actives i influents (tant la branca del senyor del castell de Plegamans com la branca dels lloctinents reials i senyors de Corbera de Llobregat). Ja sigui per compra o per herència, podien haver rebut aquest patrimoni de Santiga.

Els propietaris de la casa d'Antiga eren senyors dels masos que havien estat establerts dins dels seus dominis

aloers. El mateix passava amb els masos que havien estat terres establertes per la parròquia i que en depenien i els d'altres aloers com els Canalies, el monestir de Sant Miquel del Fai i de Sant Cugat del Vallès, i l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem també. L'alta jurisdicció civil i criminal sembla que pertanyia a la corona. Com passa sempre que el poder feudal s'allunya del lloc, les comunitats pageses milloren en tots els aspectes, això generalment propicia un increment del nombre dels masos i de l'aprofitament del territori. Els quasi 200 anys de senyoria feudal absentista segurament provocaren aquesta gran millora dels masos a Santiga fins al punt que la proliferació de masos va comportar que la punta de més població rural a Santiga siguin els segles XIII i XIV. Això abans de les onades de pesta. L'any 1370, ja passat el temps de les "mortalitats", encara hi havia 15 masos habitats, la xifra més alta referenciada fins als nostres dies.

L'absentisme dels senyors de Santiga també tindria conseqüències més materials com que la fortalesa de Santiga no havia tingut inversions ni millores. Això explicaria que el castell de Santiga no fos considerat al segle XIV una fortalesa segura, des del punt de vista militar. D'acord amb les provisions del rei Pere el Cerimoniós sobre protecció de la població per guerra, en cas de fets d'armes i violència, la gent de Santa Perpètua, la de Polinyà i la de Santiga s'havien de protegir a la vila murada de Caldes de Montbui. Però l'any 1354 es va decretar que la protecció depengués de la vila de Sabadell que també era murada, més propera, i que oferia iguals garanties de seguretat. Per tant el castell tampoc tenia una funció defensiva per a la gent de Santiga.

La venda del castell: La feudalització plena de Santiga

El dia 26 de desembre de 1323 Romeu de Corbera, senyor de Corbera de Llobregat, fill de Ramon Marimon de Plegamans, dona al seu fill, Gilabert de Corbera, el castell de Santiga amb la fortalesa, cases i altres possessions, honors, homes, dones i jurisdicció. Amb tot la donació no es fa efectiva ja que el dia 4 de gener de l'any 1328 Romeu de Corbera ven perpètuament al seu gendre, Bernat de Ribes, la casa d'Antiga pel preu de 20.000 sous. El dia 25 de març de 1332 Romeu de Corbera féu donació, absolució, definició i renúncia dels drets sobre el castell i lloc de Santiga, a favor de Saurina, la seva filla, casada amb Bernat de Ribes. L'any 1351 són documentats com a propietaris de la casa de

Santiga, Saurina, muller de Bernat de Ribes, i el seu fill Berenguer, els quals establien una peça de terra amb aigua per regar a favor de Francesc Cortada i Gilabert, pagès de Santiga.

El dia 20 de setembre de 1381 Bernat de Corbera, curador i tutor dels pubills fills i hereus de Berenguer de Ribes, amb llicència del veguer de Barcelona, va vendre perpètuament a Joan Safont, ciutadà de Barcelona, com a públic i millor postor, el castell i lloc de Santiga pel preu de 21.200 sous. Joan Safont era l'any 1390 tresorer reial. Probablement quan compra el castell de Santiga l'any 1381 no ostentava aquest càrrec, d'ací que els habitants de Santiga davant d'un empitjorament de les seves condicions amb el nou propietari promogueren empara davant del rei Pere el Cerimoniós, perquè es mantingués la jurisdicció reial sobre el terme. Dels 15 masos habitats que consten al fogatge de 1370 hi havia 11 masos de cavaller, és a dir, del qual el propietari alodial era un noble, i 4 d'església.

Els habitants de Santiga adreçaren un escrit al rei on bàsicament demanaven l'alliberament del territori de Santiga mitjançant la compra a Joan Safont, sufragant-ho ells. Un cop retornats a la jurisdicció reial, volien que Santiga fos carrer de Barcelona i que la jurisdicció fos exercida pel batlle nomenat per dita ciutat o un lloctinent. Proposaven també que els emoluments resultants de l'administració de justícia fossin la meitat per al rei i l'altra meitat per als homes de Santiga per pagar el rescat i la redempció. Per fer tot això, demanaven llicència perquè els habitants de Santiga poguessin formar sindicat i reunir-se legalment i que les reunions siguessin presidides per algun oficial reial per evitar les males influències i maniobres de Joan Safont.

Segons Fermí Vinyals, el rei accedí a les pretensions de la gent de Santiga perquè comencessin el procés. Però no només es van moure ells, també es devia moure Joan Safont, aprofitant el canvi de rei, ja que Pere III va morir al gener de 1387. És indubtable la influència de Joan Safont en el nou rei Joan, ja que paral·lelament a les accions dels habitants de Santiga, Safont aconseguia que en un document del dia 3 de desembre de 1388, el rei erigís en castell termenat el territori de la parròquia de Santiga, al qual afegia a més, el mas Pedrosa de Reixac (l'actual mas Piella) i el mas Guitard de Polinyà (incorporat a can Garcia). No ens ha d'estranyar el privilegi concedit a Joan Safont, ja que era el tresorer reial.

L'animadversió dels habitants de Santiga a Safont degué ser un ràpid estimulador de les ganes de vendre. El dia 25 de juny de l'any 1390 Joan Safont, "ciutadà de Barcelona i tresorer reial", venia a Ramon de Sentmenat, donzell (fill no hereu de la família Sentmenat, castlans del castell de Sentmenat), i a Constança, la seva dona, el castell termenat de Santiga, franc alou, així com la part de feu que havien de pagar a Ramon de Vilanova, senyor de la casa de Santa Coloma i del castell de Barberà, per la part de delme d'algunes terres de Santiga.

També els venia el dret de patronatge del benefici de Sant Joan fundat a la parroquial de Santiga, tot pel preu de 35.500 sous. És de notar que Joan Safont en menys de 10 anys havia aconseguit un rèdit a favor seu de 14.300 sous. La nova venda del castell de Santiga va tornar a "animar" els parroquians per adreçar un nou memorial de greuges al rei, el qual va contestar des de Tortosa el dia 5 de novembre de 1392 autoritzant els prohoms de Santiga a fer talles per a la redempció de la jurisdicció.

La lluita dels habitants de Santiga per sortir de la situació jurisdiccional del senyor del castell i passar a jurisdicció del rei segurament fracassà després de 5 anys de lluita. No és fins al dia 13 de juny de 1395 que es fa l'acte de possessió corporal i material del castell, cases, terres, jurisdiccions i senyoria de Santiga pel procurador de Joan Safont a favor de Ramon de Sentmenat, comprador.

Santiga: castell termenat amb privilegi de l'alta jurisdicció civil i criminal, i el mer i mig imperi

Ramon de Sentmenat com a penyora de certes quantitats de diners deixades al rei Martí l'Humà, aconseguí d'aquest la cessió de l'alta i baixa jurisdicció civil i criminal, el mer i mig imperi de Santiga. Això vol dir que el senyor del castell de Santiga, podia impartir justícia, empresonar, jutjar i sentenciar a mort i fins i tot executar les sentències de força en el castell. Aquest bescanvi de diners per l'alta i baixa jurisdicció civil i criminal, el mer i mig imperi de Santiga, segurament es produí entre 1404 i 1409, i segur que té a veure amb el redelme que els habitants de Santiga volien recaptar per evitar que el senyor del castell fos jutge i part en tot el que passava a Santiga. D'aquest redelme se'n té notícia perquè els habitants de Santiga van denunciar a la jurisdicció reial Asbert Ferran, pagès de Santiga (de l'actual can

Mallol), difunt, i al seu fill Pere perquè els feien culpables d'haver-se apropiat del redelme. La sentència de l'any 1428 de la reina Maria condemnava Pere Ferran (de l'actual can Mallol) a tornar els diners que s'havia quedat el seu pare.

El 4 d'octubre de 1441 el rei Alfons IV firmava venda a carta de gràcia a favor del donzell Ramon de Sentmenat, de les jurisdiccions de Polinyà i Santiga, especialment, les dels masos Bofill, Cardona, Domènec àlies Feu, Vidal àlies Cortada, de Miquel, de Prat, de Feu, de Roca, de Gilabert, de Taraçona, de Canals, del Rec, de Riera i de les masoveries de Santiga. Tot pel preu de 200 florins d'or d'Aragó. Era la confirmació del que havia empenyorat Martí l'Humà a Ramon de Sentmenat i d'Horta.

A la segona meitat del segle XV la pressió senyorial s'accentua, els Sentmenat viuen moltes temporades al castell i intenten controlar-ho tot, sempre en benefici propi, és clar! Hi ha notícia d'una disputa entre Isabel de Sentmenat (en realitat Isabel de Vilanova, vídua de Ramon de Sentmenat i Espunyola) i els habitants de Santiga per la jurisdicció del castell, per la qual van perdre i foren condemnats a pagar 85 lliures a Isabel de Sentmenat. La transcripció d'alguns manaments dels anys 1496 i 1497 del "*Llibre de la Cort e jurisdicció civil del Castell e terme de Sentigua ço és la que pertany a dret de castell termenat*" donen una idea de per on anaven els trets:

DIUMENGE A VIII DE JENER ANY MCCCCLXXXVII

Ara oyats que us fem saber de part de la magnífica Senyora la Senyora Ysabel de Senctmanat Senyora del Castell termenat de Santiga, que tots los habitants del terme del dit Castell, ço és, un hom de cada casa, vingué demà que serà diluns e dimarts hab lurs cavechs e pales per scurar lo val de dit Castell, com dita Senyora apunta de fer sots ban de sinch sous per quada dia, e guar sigui a guardar sia. E més vós fem a saber per dita Senyora que ningun stranger no gos metre bestiar en lo dit terme sots ban de x sous per quada volta quey entrarà. E més mana dita senyora tingué per misatger en les coses tocants a drets de castell en Vicenç cambrer? de dita Senyora.

La pressió senyorial va fer mobilitzar els pagesos i habitants de Santiga vers els anys 1492-93. Tornen a demanar poder-se reunir legalment, nomenar síndics i procuradors, fer talles per assolir les 250 lliures de redempció, que se'ls perdoni el deute de 85 lliures d'un plet perdut contra Isabel de Sentmenat sobre jurisdicció del castell, etc. Tot per tornar Santiga a la jurisdicció reial. El rei Ferran el Catòlic, contesta el 21 d'agost de 1493 autoritzant l'inici del procés. Evidentment els Sentmenat no es quedarien quietos i van augmentar tant la pressió als pagesos com la pressió judicial per fer efectiva la sentència de jurisdicció més les costes del procés. L'any 1504 Joan d'Aragó, lloctinent de Ferran, fixava les costes de tot el procés i la multa si no s'acomplia la sentència.

Amb tanta pressió senyorial pràcticament es pot dir que s'havia perdut més població per aquest fet que per les pestes del segle XIV. Ara només quedaven 10 focs, quan 100 anys abans eren 15. Els masos que hi ha a finals del segle XV són: el mas Seriol (can Lloberes), el mas Ferran (can Mallol), el mas Trilla (can Llobet), el mas Vallhonrat (can Targa), el mas Bofill (can Bruquera), el mas Pont (cal Rectoret), el mas Diumer, el mas Gelabert o Cuiàs (can Barnola), i el mas Feu (can Ferran). Al fogatge de 1497 consten com a caps de casa: "Mos-sèn Miquel, vicari (parròquia), La senyora Sanmenada (castell), Antoni Pont (mas Cuiàs), en Girbau (mas Feu), en Bofill (mas Bofill), en Llobet (mas Trilla), en Vallhonrat (mas Vallhonrat), en Ferran (mas Mallol), i en Diumer". El mas Pedrosa (la Piella) està comptabilitzat a la parròquia

Fot. 5. Can Lloberes – Fotografia Jaume Vinyals Rovira – 2010

de Reixac, el mas Dalmau (can Garcia) està comptabilitzat al terme de Polinyà, i el mas Pont (mas Ferriol o cal Rectoret) és una masoveria del castell (fot. 5, 6, 7 i 8).

L'any 1508, el lloctinent general del rei Ferran a Catalunya tornà a formular autorització als pagesos de Santiga per rescatar la jurisdicció pel preu de 400 lliures catalanes. Les coses es tornen a parar a la mort de Ferran el Catòlic el 1516. Amb tot, sembla que la gent de Santiga va poder recaptar els diners de la redempció, ja que el dia 19 de novembre de 1520 es dicta

Fot. 6. Can Mallol – Fotografia d'Esteve Canyameres

Fot. 7. Can Llobet – Fotografia d'Esteve Banyameres

sentència de la Cort de Barcelona sobre greuges de Pere Ramon Vicenç de Sentmenat contra el batlle reial del terme de Santiga. L'existència d'un batlle reial a Santiga és indicador que s'havia aconseguit la redempció i la tornada a la jurisdicció reial.

Ramon Vicenç de Sentmenat es casà l'any 1501 amb Caterina de Vallseca. Ell en els capítols matrimonials heretà de la seva mare, Aldonça de Sentmenat i de Vilanova, el castell, el terme, i jurisdicció de Santiga. Amb això, cal notar que a cada nou amo del castell de Santiga, *altre cop brega i plets*,

Fot. 8. Can Rectoret – Fotografia d'Esteve Banyameres

com el ja esmentat de l'any 1520, o el de 1522 entre Ramon Vicenç i de Sentmenat, i Eulàlia Pedrosa, muller de Cebrià Pellicer, propietari útil del mas Pedrosa, de la parròquia de Sant Pere de Reixac i terme de Santiga (actual casa de la Piella), sobre drets jurisdiccional. Aquest plet inclou una lletra datada el 6 de març de 1522 del veguer del Vallès, Mn. Pere de Gasius, donzell, per la qual ordenà que ni Ramon Vicenç i de Sentmenat ni els seus, no molestessin Eulàlia Pedrosa.

La pressió dels Vicenç Sentmenat sobre la gent de Santiga segurament esdevingué intensa. Pel principi d'acció- reacció, els habitants de Santiga tornen a demanar la ratificació del privilegi de Ferran el Catòlic. Carles I l'emperador contesta l'any 1533 ratificant el privilegi donat pel seu avi Ferran el Catòlic. L'any 1585 quan el darrer dels Vicenç de Sentmenat ja era un home d'edat avançada i potser l'administració dels seus béns l'estava deixant en mans del que seria el seu hereu, el renebot Miquel de Salbà i de Vallseca, fill de la seva cosina germana, Isabel de Vallseca i Coromines, els habitants de Santiga tornen a demanar la confirmació dels privilegis i de les ratificacions, això és, de tot el donat des de Pere III el Cerimoniós fins a l'emperador Carles I.

Santiga, terme i parròquia del Vallès. El castell de Santiga, una gran propietat rural

Avui dia, de la lluita dels habitants del terme i parròquia de Santiga contra el senyor del castell, en diríem un "llarg camí cap a la llibertat". De fet, és cert que fou un llarg camí per una petita comunitat rural en contra de les arbitriarietats

del propietari del castell i altres drets aloers, emfitèutics i jurisdiccional. També és una evidència clara de les anades i les tornades de la corona: ara donant corda als pagesos, ara acceptant els diners i pressions del noble en contra dels pagesos... No és un fet nou ni un afer rar. ja que molts pobles i viles van aconseguir l'alliberació de les jurisdiccions feudals per passar a jurisdicció reial.

Ara bé, el preu per als habitants de Santiga, vist amb la perspectiva del temps, fou molt alt i poc fructífer. Des del segle XV Santiga patí un lent i constant procés de pèrdua de masos. Al segle XIV hi havia 15 masos habitats. A principis del segle XVI eren 10, i a principis del XVII eren 5. El mas Ferriol, el mas Bofill i el mas Ferran havien estat adquirits altre cop pel senyor del castell i passaven a ser masoveries. El mas Diumer era rònec i mai més es tornaria a ocupar i el mas Pedrosa de Montcada era adquirit pel notari de Barcelona de cognom Piella, i a finals d'aquell segle el mas Puiggali o Cuiàs també entra en el mercat de compravenda de masos. Al segle XVIII el mas Vallhonrat queda reduït a peces de terra de poques quarteres i tres noves cases, però de dimensions territorials molt petites (can Sallent, can Juandó i can Medí), apareixen en el terme.

En el moment en què desapareix el poble de Santiga com a concepte administratiu pels volts de 1847, resten com a habitants dels masos originaris, la família de can Lloberes, la de can Mallol i la de can Llobet. Tenim les noves famílies de cal Targa (antiga masia del mas Vallhonrat, can Sallent i can Juandó) i totes les famílies masoveres de propietats del castell que evidentment no compten a l'hora de decidir. Malgrat això els que quedaven, i de retruc la gent de les masoveries, es regirien per les lleis dictades directament des del poder reial fins a la desaparició del terme municipal de Santiga al segle XIX.

La pèrdua de patrimoni demogràfic per l'extinció o l'emigració de les velles famílies va provocar que les masoveries del castell esdevinguessin propietàries de nou patrimoni. Fou una bona notícia per a les famílies cabaleres i per a l'excendent de població que aconsegueix estabilitat i terres. La part més amable de les vendes dels masos i la seva incorporació al patrimoni de propietaris absentistes, era que aquell mas passava a ser una masoveria, ja que aquest era el règim de lloguer més normal als masos de la Catalunya Vella. El mas venut, normalment esdevenia una masoveria,

això comportava la possibilitat d'accedir a la terra per a una nova família, del grup dels jornalers, cabalers d'altres masos o immigrants francesos (en menor mesura). En definitiva i en paraules actuals, les masoveries esdevenien per a molts l'únic mercat de terres al qual accedir. Si seguim les vendes de masos i comencem a finals del segle XV les "places" disponibles eren.

s. XV	El castell, mas Ferriol (antic mas Pont)
s. XVI	El castell, mas Ferriol, mas Diumer, mas Bruguera
s. XVII	El castell, mas Ferriol, mas Bruguera, mas Ferran
s. XVIII	El castell, mas Ferriol, mas Bruguera, mas Ferran, mas Puiggali, mas Vallhonrat
s. XIX	El castell, mas Ferriol, mas Bruguera, mas Ferran, mas Puiggali, mas Vallhonrat i mas Llobet

En aquesta realitat de molts habitants masovers i pocs del "terreny", la parròquia va ser el nucli integrador. No ens ha de sobtar, atesos els moments de canvis importants com el que representà el Concili de Trento per la recuperació del fervor catòlic i el control dels parroquians. Els segles XVI i XVII van contemplar un increment de la fe popular, vehiculada mitjançant la creació de confraries que la cultivaven. És el cas de les confraries dedicades a sants o de les diverses advocacions marianes o la proliferació de marededéus trobades com la mare de Déu de l'Heura trobada el 1621 (fot. 9)

Generalment si resseguim la història de viles i pobles que mitjançant talles i redelmes varen aconseguir l'alliberació de senyors feudals per passar directament a dependre de la Corona o de ciutats reials amb la figura del carrer de..., la conclusió és que aquest costós alliberament a la llarga fou molt positiu per al seu desenvolupament.

El que sembla estrany és que en el cas de Santiga no es vagi endavant sinó que es quedi estancat. Evidentment la resposta té a veure amb el castell. La funció militar del castell va quedar en entredit a mitjan segle XIV quan es va decretar que la gent de Santiga havia de refugiar-se a la vila de Sabadell. La funció jurisdiccional es va perdre a principis del segle XVI tot i els intents de recuperar-la per part dels Sentmenat. La irrupció d'uns nous propietaris, els Salbà, família

Fot. 9. Mare de Déu de l'Heura cremada l'any 1936 – Arxiu Fermí Vinyals

noble, lligada a nous conceptes d'administració del patrimoni i de relacions amb els pagesos, serà determinant per entendre l'exitós pas o la transformació d'una vella propietat medieval en una finca agrícola basada en l'aprofitament al màxim de les collites, els drets i parts de masoveries, de les aigües i la venda de fusta dels boscos. Les possessions del castell de Santiga pràcticament ocupen les tres tercers parts del terme de Santiga. Aquest és el motiu del fet que tot el que es mou a Santiga és mou si el castell ho vol.

En el decurs dels segles XV, XVI i XVII el castell de Santiga des del punt de vista de propietat rural va créixer amb la incorporació de masos: el mas Cardona i el mas Pont a finals del segle XV. És documentat que Ramon Vicenç i de Sentmenat, senyor del castell i terme de Santiga, va prendre possessió del mas Domènec l'any 1528, abandonat pel seu posseïdor. El dia 26 d'agost de 1598 Antic Lletget, pagès de la parròquia de Sant Feliu

de Sabadell, i el seu fill, van vendre al Magnífic Miquel de Salbà i de Vallseca, propietari del castell, el mas Bofill de Santiga, amb totes les seves terres i possessions. El dia 24 d'abril de 1623 Antoni Ferran ven a Mn. Miquel de Salbà i de Vallseca, el mas Ferran, antigament dit Feu. I encara el 17 de desembre de 1624, una peça de 3 jornals a la parròquia de Santiga al lloc dit Salzies és comprada pel regent Don Miquel de Salbà als descendents de Lluís Matteu, pagès de Barberà.

Miquel de Salbà, fou vertaderament l'artífex de la gran propietat agrícola en què es convertí el castell de Santiga al segle XVII. Va comprar totes les terres i masos que es van posar en circulació. I també va comprar drets de delmes. No va tenir jurisdicció senyorial sobre el terme, com havien tingut els seus avantpassats però pel cas poc important, tenia pràcticament totes les millors terres de la vall, els millors boscos i els drets d'aigües. El dia 6 d'abril de 1598 Joan Prat, pagès de Santa Perpètua de Mogoda, la seva dona Paula, i els seus fills, Anton, Pere i Paula, venien a carta de gràcia a Mossèn Miquel de "Çalbà" i de Vallseca, regent de la Reial Cancelleria, els delmes dels fruits, pa i vi, lli, cànem, carn i altres coses *"que tenen des d'antiquíssima possessió, de la qual ja no es té memòria, i que tenen pel Degà de l'església de Barcelona a cens de 30 sous, i que reben a la parròquia de Santiga."*

Miquel de Salbà i de Vallseca, doctor regent de la Reial Audiència de Catalunya i després regent del Consell Suprem d'Aragó morí vers 1627 deixant hereu el seu fill, Miquel de Salbà i de Vallgornera, senyor de Jorba, de Santiga i primer

a les reformes que va fer. Deixà rastre de la seva obra amb el seu escut personal esculpit al portal d'accés al pati (fot. 10).

L'engrandiment del patrimoni dels Salbà també passava per recuperar béns i terres que havien estat donats a la parròquia pels seus antecessors. Per exemple l'any 1659 Joan Baptista Miami, rector de la parròquia de Santiga, amb llicència i decret del vicari general del bisbat de Barcelona establí una peça de terra dita camp de la Rectoria de 2 quarteres i 1/2 de sembradura d'extensió, a cens anual de 6 lliures pagadores la meitat per la festa de Nadal i l'altra meitat per Sant Joan del mes de juny, a favor de Miquel de Salbà i de Vallgornera. L'any 1661 Jaume Llonbra, rector de la parròquia de Santiga, permutava una peça de terra del camp de la Rectoria de 4 quarteres per una altra de 2 quarteres de pertinences de Miquel de Salbà i Vallgornera, cavaller de l'Orde de Santiago, del Consell Suprem d'Aragó. El primer marquès de Vilanant va acumular dos grans patrimonis: el dels Vallgornera amb una gran propietat a l'Empordà a Vilanant, i l'altre, vingut per l'àvia materna, de la família Vicenç de Sentmenat, el castell de Santiga. A cadascuna d'aquestes grans propietats tenia masovers als masos i un masover principal, així com un administrador que portava l'explotació directa contractant el personal necessari (fot. 11).

L'Arxiu Ducal d'Hixar conserva algunes dades econòmiques dels resultats de les collites anuals de la segona meitat del segle XVII i veiem que són molt altes si tenim en consideració que en el cas de can Mallol cent cinquanta anys més tard els rèdits dels establiments a tercers donen unes 300 lliures anuals:

"Comte del que se a cullit en l'heretat de Santiga en lo any 1667 administrat per Pere Ferrer menor per compte del Illustrissim Senyor Don Miquel Çalvà y de Vallgornera.

175	Quarteras de blat
1	Quartera de caritat dada a Iglesia
10	Quarteras 6 quartans mestall
117	Quarteras civada de les quals sen a de retornar 6 quarteres per lo ferrage dels moltons
70	Quarteras faves o favons
3	Quarteras 9 quartans guixes de les quals sen a de rellevar 3 quarteres embiats a casa Comtesa de Robles
1	Quartera 2 quartans de ciurons relevat 3 quartans se an embiat a en casa la Comtesa
1	Quartera 3 quartans morescs
10	Quarteras 10 quartans espelta.

Se segueix lo comte del que a valgut la dita cullita

175	Quarteras de blat venut a 26 rals la quartera	455 ll
10	Quarteras 6 quartans mestall a 15 rals quartera	15 ll 15 s
111	Quarteras de civada venut a diferents	104 ll 6 s
70	Quarteras faves o favons a 17 rals quartera	119 ll
3	Quarteras 6 quartans guixes	4 ll
-	Quarteras 11 quartans ciurons per	1 ll 3 s
10	Quarteras 10 quartans espelta a 14 sous quartera	7 ll 11 s 4
	Pel lloguer de l'hostal de 1667	7 ll
		716 ll 15" 4"

Fot. 12. Trobada entre els reis de França i Espanya, Lluís XIV i Felip IV, per ordir el Tractat dels Pirineus. Miquel Salbà era present entre els negociadors hispanos però no se sab qui era dins del grup. La trobada va desenvolupar-se a l'illa dels Faisans, al riu Bidasoa, el 7 de novembre de 1659. Autor: Laumosnier. Museu de Tesse (Le Mans, França).

Miquel de Salbà i de Vallgornera, fou un hàbil diplomàtic al servei de la casa d'Àustria des de Catalunya. Fou regent de la tresoreria de la Generalitat, col·laborador directe del lloctinent de Catalunya, Joan Josep d'Àustria, i comissionat juntament amb el jurista Josep Romeu i Ferrer per fixar els límits fronterers establerts pel tractat dels Pirineus. L'any 1660 es reuní amb el delegat francès Giacinto Serroni, bisbe d'Aurenja, i aconseguí de conservar per al Principat l'enclau de Llivia. També fou virrei de Mallorca. Per tots els seus serveis a la corona el dia 7 de febrer l'any 1682 li fou atorgat pel rei Carles II, el títol de marquès de Vilanant (fot. 12).

El dia 1 de febrer de 1683 davant de Manuel Martínez de Huriarte, *escribano de Província*, a la vila de Madrid resident, Don Miquel de Salbà i de Vallgornera, primer marquès de Vilanant, va fer testament en el qual feia hereva universal la seva filla, i de la seva primera dona, Jerònima de Pons i de Rajadell, na Caterina de Salbà i de Pons, (1636-1692) casada amb el segon comte de Robres i de Montagut, Bernat Agustí de Pons i López de Mendoza.

La sagrera de Santiga

El punt de partida de les sagres medievals és sempre semblant: a partir de les sagres eclesiàstiques, hi havia una parròquia, un cementiri i una comunitat pagesa que explotava el territori adscrit a elles. A mesura que passaven els anys, les cases van anar ocupant tot l'espai no sagrat (església i cementiri). La diferència principal

de Santiga respecte d'altres sagreres és que tot el terreny disponible fora la sagrera estrictament eclesiàstica és del castell, i com hem vist fins ara, el castell cada vegada fa més gran la propietat. Hi ha compravendes de la propietat i la jurisdicció, però cada nou senyor fa més evident amb les seves actuacions la concentració de poder i l'enfortiment de la propietat directa.

A Santa Perpètua de Mogoda després de la crisi demogràfica dels segles XIV i XV els masos rònecs foren incorporats als masos que han quedat habitats. Fins i tot famílies de la sagrera com els Colomer, aconseguen antics masos rònecs com el mas Farigola o el mas Valls. A Santiga per contra, la majoria de masos rònecs propers a les propietats directes de la casa d'Antiga són incorporats a la propietat del castell. En aquesta situació la sagrera de Santiga queda quasi petrificada en el temps. Hi ha la rectoria, l'església, la casa parroquial, l'hostal (del senyor), el castell, i dues o tres cases més construïdes entre els segles XVI i XVIII al davant i al costat de ponent del castell per als treballadors de la gran propietat de Santiga.

El decurs del segle XVIII, amb uns amos del castell absentistes, podia haver estat una oportunitat de canvi de la sagrera i el conjunt de patrimoni, ja que el poder de la família propietària és lluny i amb l'esclat demogràfic hi ha molta demanda de terres i solars per fer cases. El punt més crític i favorable a un canvi de paisatge i estructura de sagrera, es dona a finals de segle quan el comte d'Aranda morí sense descendència i els seus hereus, els ducs d'Hixar, necessitaven molts diners. El moment coincidia amb el boom demogràfic. Hi ha una forta demanda de terres i solars per edificar per la munió de cabalers i fadrísters producte d'aquest esclat demogràfic.

Si s'haguessin venut o establert petits lots de terra per edificar tal i com va fer el marquès de Sentmenat a la serra del Castell i els rectors de la parròquia (que van aconseguir que la sagrera medieval es convertís en un nucli urbà consolidat per una banda i prop del castell una alta barriada de cases a peu del camí ral també consolidat), potser Santiga seria avui un municipi entremig de Sabadell i Santa Perpètua. Però la propietat de Santiga es va vendre tota en un lot a un ric comerciant barceloní que no necessitava vendre ni establir sinó invertir la seva fortuna. Amb això es va avortar la possibilitat de creixement de la sagrera de Santiga. Els nobles a l'hora dels deutes no s'hi posaven

per poc, quan estaven endeutats ho estaven en quantitat i qualitat, d'ací que les vendes sempre consisteixen en grans paquets. En el cas de Santiga, altra volta, la gran propietat no permet el desenvolupament de la sagrera medieval. El moment de jugar la carta contrària fou a mitjan segle XX quan la darrera hereva dels Vila, Empar Vila i Sanromà, la cunyada de l'eminent uròleg Salvador Gil Vernet, va començar a vendre la propietat de Santiga, a trossos i trossets. És la paradoxa, actualment a Santiga "conviuen" l'estructura d'una sagrera medieval quasi petrificada en el temps, amb les cases i naus industrials del segle XX i XXI, producte de la disgregació de part de la propietat en temps contemporanis.

Les conseqüències de la Guerra de Successió

La guerra de Successió ha quedat testimoniada a molts arxius parroquials en assentaments als llibres, com en el cas de Sentmenat on el vicari va deixar anotat al foli 111 del llibre de baptismes tercer que "*lo dia catorze de gener 1714, lo poble fou cremat i saquejat per lo destacament del comte de Montemar, e consta en lo baptisme esborrat; també saquejaren la Iglesia de Santmenat i no tocaren lo Sacrament de Sacrari, que així ho permeté Deu Nostre Senyor*". En el cas de Santiga és sabut que l'arxiu parroquial fou cremat. Però aquesta història en el cas de Santiga fou una repetició de la "jugada".

A la capsa 45 (1741-1742) de la sèrie d'expedients de dispensa apostòlica per consanguinitat per a contraure matrimoni, de l'Arxiu Diocesà de Barcelona consta amb el número 1 l'expedient de dispensa apostòlica d'impediment de matrimoni per consanguinitat en quart grau canònic entre Pau Castells i Maria Torrents, tots de la parròquia de Sant Genís de Plegamans. Com que els seus avantpassats comuns eren dos germans sortits de can Mallol de Santiga, s'havien d'aportar les certificacions de baptisme i casament, però la primera certificació de data 28/02/1741 informa que:

"Certifico y fas fe Jo Josep Abadal prevere y Rector de la parroquial Iglesia de Santa Maria la Antiga, Bisbat de Barcelona, y en dit nom per autoritat ordinària, notari publich de dita Parròquia, com havent-se en lo any 1713, a causa de las turbacions del present Principat, aportat en la vila de

Caldas tots los papers y escripturas de dita Parròquia, a fi d'estar allí més custoditas, y havent-se restituit ditàs escripturas en la Rectoria de dita Parròquia, s'ha encontrat faltat, entre altres cosas, un llibre de Baptismes dels que foren batejats en dita Parròquia de del any 1626 en atràs. Y haventse en dita vila en lo temps del últim siti de la ciutat de Barcelona dels anys 1713 y 1714 cremats diferents escripturas amb la crema que s'executà per las reals tropas en dita vila. Se té per sert, fou cremat lo dit llibre de baptismes ahont havia de ser continuat lo baptisme de Joan Mallol qui casà amb Victòria.....”.

Aquest pas de l'arxiu parroquial de Santiga per Caldes de Montbui, el corrobora que en l'actualitat el que queda de l'important arxiu parroquial de Caldes (després d'altres saquejos i cremes d'arxius) encara conserva un llibre de la confraria del Roser de la parròquia de Santiga del segle XVI-XVII.

Santiga al segle XVIII, un paisatge de masoveries, masos nous, masos vells, la parròquia, l'hostal i el castell

A la segona marquesa de Vilanant, la succeí el seu fill, Miquel Agustí Pons de Mendoza i de Salbà (1668-1729) 3r. marquès de Vilanant, 3r. comte de Robres i comte de Montagut, el qual s'havia casat en primeres núpcies amb Esperanza de Gurrea Cerdan i Urritigotia (+1702) i en segones amb Maria Ignàsia de Bournonville i Erill, filla del vescomte de Joc i marquès de Rupit, senyor del patrimoni de Vilademany de Caldes de Montbui. El dia 29 de maig de 1729 el comte de Robres per restituir el dot de la seva primera dona ven a carta de gràcia al seu cunyat Francesc de Bournonville i d'Erill Pons, el vescomte de Joc, el castell de Santiga per la quantitat de 14.000 lliures catalanes.

Mentre tot això passa lluny de Santiga, al castell l'any 1696 es casà Bernat Comadran, fill de Feliu Comadran i de Maria, masovers del castell de Santiga. El castell de Santiga era una bona masoveria, per les possibilitats d'explotació d'una gran propietat, i evidentment, als masovers d'aquest castell no se'ls podia considerar de segona divisió en el món de pagesos de mas; els masovers de Santiga si treballaven podien op-

tar en poques generacions a comprar masos al voltant com passà amb els Comadran de Santiga que compraren el mas Salvatella de Barberà del Vallès l'any 1710. Fins i tot en el tema de capital relacional, estan considerats com pagesos grassos ja que per exemple casaven les seves filles amb pagesos hereus de mas dels voltants. Una filla dels Ferran, masovers del castell de Santiga, a mitjan segle XVIII, es casà amb l'hereu de can Marata de Polinyà. O bé posaven fills a la carrera eclesiàstica, com el cas de Mossèn Agustí Ferran, prevere i rector de Santiga entre 1776 i 1778, fill de la família Ferran, masovers del castell.

Aquests tipus de masoveries eren agraïdes sempre i quan s'hi pogués accedir, perquè també eren festejades per molts. Ara bé un cop s'hi accedia, s'havia de treballar i tenir bona administració; si no, passava en una mateixa generació que un fill comprava un mas com can Salvatella i per l'altra banda Antoni Comadran l'any 1743 veia com Joan Quer, veí de Barcelona, rebia autorització judicial per apropiari-se de la meitat dels grans que li havien segrestat de la collita de la propietat del castell de Santiga, la collita del qual havien pactat.

Tornant als propietaris del castell i heretat de Santiga, el vescomte de Joc només va tenir una filla que heretà tots els seus títols i patrimoni, na Francesca de Bournonville de Vilapandos, casada amb el noble Gaietà de Descatllar, els quals no varen tenir descendència. Poc abans de 1764 el patrimoni del vescomtat de Joc, marquesat de Rupit, baronies d'Orcau i Eramprunyà, Vilademany de Caldes i el castell de Santiga retornaven als Pons de Mendoza, concretament a la cosina germana, Maria Josepa Pons de Mendoza i de Bournonville, marquesa de Torres i comtessa de Robres, vídua de Pedro Buenaventura Abarca de Bolea, novè comte d'Aranda.

Amb la incorporació del patrimoni de la seva cosina germana, Maria Josepa Pons de Mendoza esdevenia quarta comtessa de Robres, marquesa de Torres, quarta marquesa de Vilanant, tercera marquesa de Rupit, cinquena vescomtessa de Joc, senyora de les baronies d'Orcau, Eramprunyà, del castell de Santiga, de Vilademany i de Caldes de Montbui. Maria Josepa era la mare del més important dels comtes d'Aranda i el darrer per línia masculina, *Pedro Abarca de Bolea Ximenes d'Urrea i Pons de Mendoza*, desè comte d'Aranda, (+1798), militar i polític realista, ambaixador, capità

general de València, president del Consell de Castella, i primer secretari d'Estat de la monarquia hispànica. Tingué un paper destacat en el món de la il·lustració espanyola de la segona meitat del XVIII. (Ostenta actualment la majoria d'aquests títols l'actual duquessa d'Alba per successió del duc d'Hixar, avantpassat directe).

Com tots els seus antecessors, tant la comtessa de Robres com el seu fill, el comte d'Aranda, continuaren amb el sistema d'administradors de les finques i masoveries. A més continuaren fent inversions per a la millora de la rendibilitat dels patrimonis rurals, com testimonia el dia 6 de juliol de 1764 un "*Despacho*" de Juan Felipe de Castaños, intendent general de Justícia, Policia, Guerra i Hisenda del Principat de Catalunya dirigit a la comtessa d'Aranda, perquè deixi de construir una conducció per regar les seves terres del castell de Santiga ja que per fer la canalització està malmetent la canalització que tenia feta des d'antic en el seu propi terreny don Joan de Lapeire i Asprer, en l'heretat que tenia a la parròquia de Sant Feliu de Sabadell (can Lletget).

L'any 1776 hi havia al terme de Santiga 90 ànimes de comunió, pràcticament 10 més que l'any 1756. L'any 1815 eren 75 i el 1850 eren 80. Tornant a l'any 1776 i a la visita pastoral del bisbe consta el text següent en castellà:

"Diezman de 10 una, y el Señor del Castilló sito en este pueblo que oi es el exelentissimo Señor Conde de Aranda percive la mitad y el Rector la otra mitad. De algunas tierras, de 30 una que percive el rector enteramente. De otras, que són de Señorío de la Rectoria, pagan por diezmo y primicia de 17 dos, quedando las quince para el labrador, y estàs dos corresponden tambien por entero al Rector. Quien además desfrutta algunas tierras propias de la Rectoria, la que vale 600 llibras."

El dia 9 de gener de 1798 el comte d'Aranda moria al seu palau del poble d'Epila, a la província de Saragossa. Heretava el seu extens patrimoni català i aragonès el nebot fill de la germana, Pedro Fadrique Fernández de Hixar, duc d'Hixar, una de les grans nissagues nobles aragoneses. Tenia molts títols nobiliaris i grandeses d'Espanya, moltes terres i patrimonis però tenia tants de títols i privilegis com deutes per cadascun d'ells.

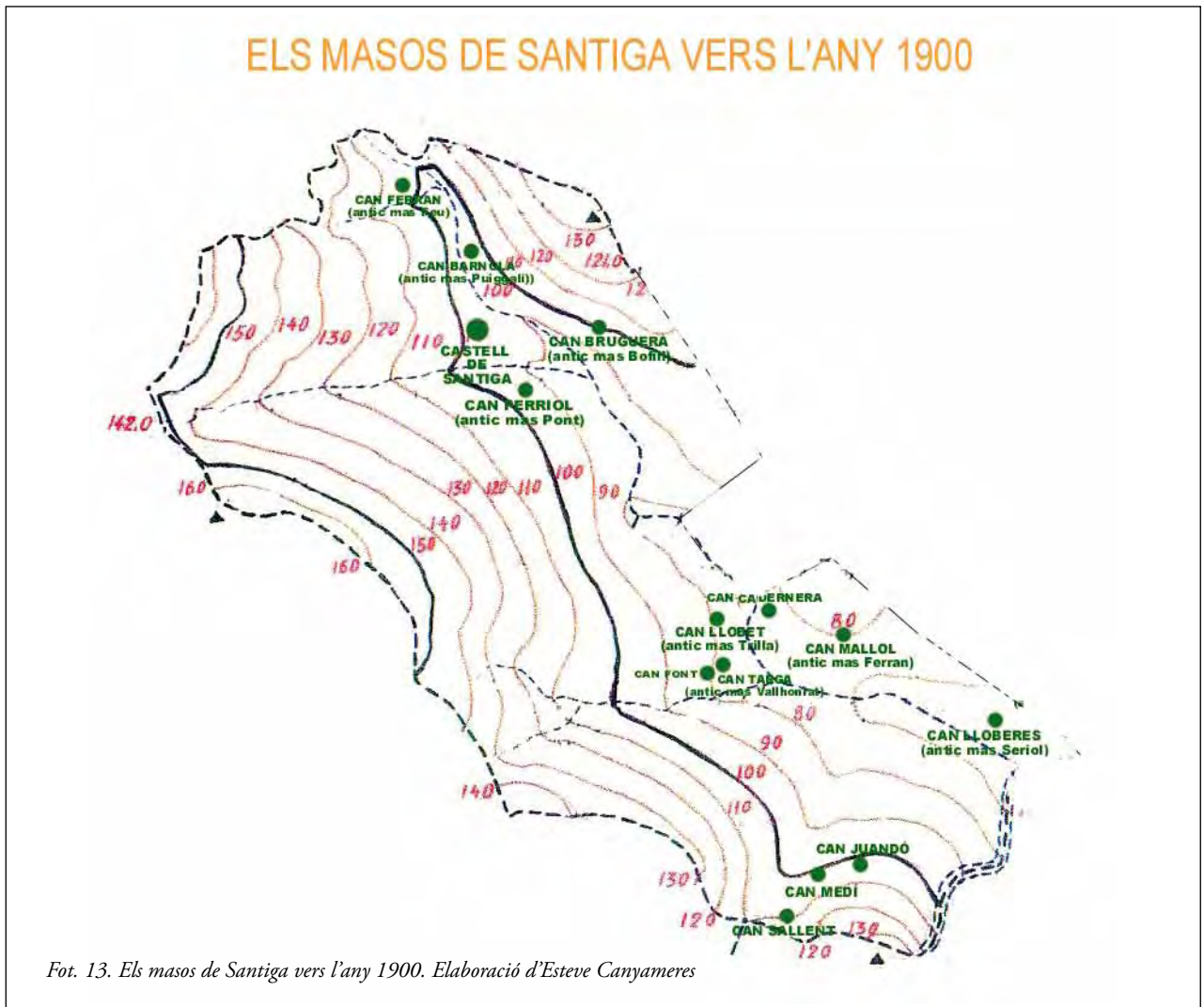
Ràpidament els administradors de l'antic patrimoni dels comtes d'Aranda es posen a funcionar i el dia 18 de gener de 1798 (9 dies després de la mort del comte) acompanyats del notari de Sabadell Joan Mimo Turull, que va tenir una feinada en fer la traducció a un castellà desconegut pel que sembla i davant d'Antoni Cors, procurador substituït a Don Gabriel Manzaneres, procurador general del Duc d'Hixar, va prendre possessió de la casa "*llamada el Castilló de Santiga*" com a procurador del duc d'Hixar, hereu del seu oncle el "*Conde de Aranda*". Van visitar el castell, entrant al portal, a l'era i obrint les portes del paller. També va prendre possessió de la "*casita*" de Bruguera que habita Josep Pou, bracer. Van entrar al portal major de la casa Furríol (cal Rectoret) que habita com a masover Josep Fadó i tornats al castell va prendre el jurament de Felix Ferran, masover principal i del castell.

El novè duc d'Hixar pels molts problemes econòmics que tenia va vendre en lots "petits" si ho comparem amb tot el patrimoni acumulat pel ducat d'Hixar, part del patrimoni del seu oncle. Un dels lots estava format pel castell de Santiga i el patrimoni Vilademany de Caldes de Montbui. El comprador va ser un català establert a Madrid, Jaume Mas i Dot, amb qui segurament tenia molts deutes el duc d'Hixar. El dia 30 de juliol de l'any 1802 es formalitza a Madrid la venda del castell de Santiga a favor de Jaume Mas i Dot. El dia 4 de novembre de 1804 es lliuren també a Madrid, les escriptures justificatives de propietat a l'esmentat Jaume Mas.

El segle XIX: El final de moltes coses

El segle XIX de per si ja suficientment dinàmic per alterar moltes coses històriques, a Santiga té les seves particulars conseqüències resumides en el fet que són el final de molts processos:

1.- **L'agregació a Santa Perpètua:** La disminució de població, comporta que Santiga sigui inclosa en el grup de pobles de menys de 100 habitants que s'han d'agregar a un de més gran. Santiga tenia 90 ànimes de comunió al 1776 (hauria pogut ésser municipi per superar amb les criatures més de 100 persones o 30 famílies) i 75 el 1815. En el context d'estat liberal en què es promulga aquesta llei només podien decidir els propietaris. En el cas de Santiga qui podia protestar? L'amo del castell absentista que vivia a Barcelona? Tres pagesos de mas importants, els de can Llobet,

Can Mallol i can Lloberes? El nou propietari del mas Puiggalí (un tal Llobet i Vinyals, comerciant de Barcelona i oriünd de Santa Perpètua)? Els de les tres cases del Congostell: can Sallent, can Juandó, i can Medí) i del mas Vallhonrat? Poca gent per una decisió tan transcendent.

La decisió més assenyada potser hauria estat agregar-se a Sabadell. La vila de Sabadell era la modernitat i la gran ciutat, els pagesos de mas importants en aquest segle tots miren a les ciutats. Les guerres carlines que tanta inseguretad porten al Vallès comporten la urbanització de molts pagesos grassos. Potser un dels casos més ben documentats és el de la família Maspons de can Maspons de la Vall de Santa Eulàlia de Ronçana. Els propietaris absentistes prefereixen les viles i ciutats ja que ells hi viuen, i més en el cas de l'amo del castell

de Santiga que no va establir ni una peça de terra a gent de Santa Perpètua. Malgrat tot, l'autoritat competent, el govern civil, va inclinar-se per Santa Perpètua de Mogoda.

2.- La marxa dels últims propietaris de masos de Santiga. L'any 1901 Josep Arimon-Mallol i Vidal, propietari de can Mallol, habitant a Sabadell, ven la finca al seu cunyat Pere Gusi Guitard, industrial de Sabadell. El mateix any a can Lloberes ja hi ha documentats nous propietaris, aquesta finca s'havia trossejat després de la mort de Pere Lloberes, al 1825 intestat, i la de Jaume Lloberes, fill de l'anterior i darrer habitant de la casa el 1873. L'any 1879 l'últim hereu de can Llobet, Francesc Guell-Llobet i Torres, habitant a Palma de Mallorca, ven la propietat a un advocat barceloní. És a dir, l'any 1900 ja no quedava cap descendent d'aquells

pagesos que als segles XI, XV i XVI, havien lluitat per lliurar-se dels senyors feudals.

3.- El canvi de paisatge: Els establiments de vinya de can Mallol, can Llobet, can Lloberes, el castell de Santiga, can Sabau, la Ferrussa, el castell de Barberà, etc., conformen un canvi radical del paisatge en el decurs del segle XIX. Per una banda, les terres dolentes que en alguns indrets havien estat destinades a formar carreteres de cases en solar de menys d'una quartera (l'actual nucli urbà de Matadepera, de Viladecavalls, Sentmenat, Polinyà, Santa Perpètua etc.), ara són destinades íntegrament a la vinya. Per altra banda, el canvi de paisatge que origina aquesta irrupció de la vinya comportarà, un altre canvi quan arribi la fil·loxera a finals del segle. Fins i tot els frondosos boscos de pi pinyoner de què avui gaudeix la vall de Santiga, són resultat de la vinya, ja que acabades les rabasses, contractualment estava estipulada, en molts casos, la sembra de pins pinyoners.

4.- Els plans de carreteres i ferrocarrils: La construcció de carreteres i línies de ferrocarril fan que la centralitat que tenia el territori entre la riera de Caldes i el Ripoll sigui substituïda per carreteres i ferrocarrils a l'altra banda del Ripoll i la riera de Caldes. La construcció de la carretera de Vic a Barcelona pels volts de 1837, va desmuntar la xarxa mil·lenària de camins que depenien d'aquell camí ral de França que passava per la serra de la Salut. No només fou Santiga la perjudicada, tots els pobles que eren travessats per aquesta via se'n ressentien i més les ferreries i hostals: això passa des de la ferreria de Montcada fins al poble d'Alpens que era lloc de parada i fonda abans d'entrar ja a la zona de Pirineu i Prepirineu. De fet Santiga no torna a entrar en joc fins al segle XX amb la construcció de la carretera de Mollet, pels volts dels anys trenta, tot seguint en part l'antic camí ral.

5.- Els propietaris del castell: Amb la venda del castell de Santiga, no només canviava de mans la propietat més gran del terme de Santiga, canviava el grup social, passava a mans dels nous burgesos i comerciants; amb el temps també s'apropava el centre de decisió a Barcelona que s'havia allunyat fins a Madrid ja des de finals del XVII.

El nou propietari absentista, segurament va mantenir el sistema d'administrador tan efectiu que havia tingut el comte d'Aranda. Retornà a Catalunya on va

fer testament l'any 1832, va heretar el seu fill, Santiago Mas i Giró, un d'aquells típics solters romàntics del segle XIX. L'any 1837 el nou amo del castell de Santiga va variar la forma d'explotació per tal de posar en marxa totes les terres del castell. Va fer establiments a temps limitat de 50 anys de 8 peces de pertinences del castell de Santiga. Els beneficiaris dels establiments no són gent propera a Santiga.

L'any 1847 tornà a fer establiments de peces de terra per fer vinya en la seva propietat del castell de Santiga a cens de 1/3 part dels fruits i temps d'establiment de 70 anys. Entre els beneficiaris no hi ha cap pagès o jornaler de Santa Perpètua de Mogoda. A més es dedicava al préstec, ja que l'any 1848 està documentat com a principal prestamista (de 5.000 lliures) a Feliu Puiggener, Pau Pujolar, i Tomàs Figueres, tots tres comerciants de la vila de Sabadell.

L'any 1849 estableix 10 peces de terra, la major part boscoses a la banda de la serra de Barberà per temps de 70 anys per plantar-hi vinya a la quarta part dels fruits i com a entrada, un parell de gallines. I com en ocasions anteriors, l'accés a aquestes terres queda vedat a la gent de Santa Perpètua, tot s'establí a gent de Sant Cugat on també tenia la torre Negre. Potser algun dia trobarem perquè no establia terres a la gent de Santa Perpètua.

Santiago Mas i Giró morí el 24 de juny de 1858 a l'edat de 65 anys, solter. Havia nascut a Madrid. El seu testament fou publicat el 28 de juny de 1858. En aquest deixava a la seva tia Gertrudis Giró Asenjo l'usdefruit de la finca de Santiga. Un cop morta aquesta, la propietat havia de ser venuda pels seus marmessors testamentaris per fer obres de caritat. Va deixar una bona quantitat de diners per a les obres de millora de l'església, rectoria i cementiri de Santiga així com per a guarniments del culte. Les deixes testamentàries de Santiago Mas i Giró, coincideixen en el temps amb el moment en què marxa de Santiga Mossèn Joan Pi i Alguer, el qual en els últims quatre anys i amb 6500 rals de billó donats pel bisbat havia refet la parròquia, el cementiri i havia fet noves obres a l'església. Segurament alguna part d'aquestes obres havien tingut de feligres pietós l'amo del Castell.

6.- L'heretat castell de Santiga: El dia 11 de desembre de 1873 un any després que hagués mort Gertrudis Giró Asenjo, la propietat del castell de Santiga fou

venuda pels marmessors testamentaris de Santiago Mas a Josep Vila i Gener, mercader barceloní, pel preu de 240.000 pessetes. A la venda es descriu que l'heretat del castell de Santiga tenia 186,5213 ha d'extensió, amb una parcel·la separada de la finca de 0,88 ha de vinya plantada propera al terme de Barberà i el camí de Ripollet. Era pràcticament la segona gran finca del terme de Santa Perpètua després de la de Mogoda.

Les terres a establiments temporals estan composades per 71 peces.

Distribució

Terres a rabassa morta a cens anual d'una tercera part dels fruits	101,42 ha
Terres a rabassa morta a cens anual d'una quarta part dels fruits	20,88 ha
Vinyes plantades d'explotació directa de l'heretat	9,55 ha
Terra campa a regadiu	14,03 ha
Terra campa de secà a cereal	27,65 ha
Bosc	10,99 ha
Pollancredes	0,55 ha.

Dins la propietat hi ha la casa principal que és el castell on hi ha el masover i a la planta principal l'estança dels amos (410 m² habitables a la planta principal).

La casa dita Ferriol que ocupa un rectangle de 293 m ² amb tres inquilins (tres vivendes)
La casa dita Ferran que ocupa un rectangle de 250 m ² amb dos inquilins (dos habitatges)
La casa dita Bruguera que ocupa un rectangle de 148 m ² .
La caseta immediata al castell de 45 m ² de planta més pis.
L'hostal contigu a la rectoria ocupant un rectangle de 200 m ² .
Les tres casetes anomenades de les Eres que conjuntament ocupen un rectangle de 287m ² i un paller de 135 m ² amb coberta de teula.

Carregues: 5 quarteres de blat, 4 per almoina dos cops l'any i l'altre per 4 aniversaris dits conreus. 20 rals per llenya a la parròquia. Us de fruit de Gertrudis Giro Asenjo (* 1793 + 13/12/1872)."

A Josep Vila Gener, el succeiren els seus fills Francesc i Josep Vila Casanoves. Francesc Vila Casanoves va comprar l'any 1903 als hereus de Josep Llobet Vinyals (el negociant oriünd de Santa Perpètua) la propietat del mas Puiggali (actual can Barnola), en què hi havia a més 14 establiments a rabassa morta i els drets de les mines d'aigua de la Ferrussa i del castell. Per tant després

de quasi 700 anys es tancava el procés de decreixement i recuperació de l'extensió de les terres i masos del castell de Santiga. Amb la incorporació de can Barnola, pràcticament el castell de Santiga tenia les mateixes possessions que quan el va rebre Ramon Miramon de Plegamans a finals del segle XIV.

Amb la mort de Francesc Vila Casanoves l'any 1914 aquest procés de concentració i expansió del castell quedava segellat. El castell de Santiga i les seves pertinences tornaven a quedar en una única mà amb l'extensió màxima. Quasi 800 anys després que Arnal Geribert d'Antiga repartís la propietat de la vila d'Antiga, ara el que era el nucli principal tornava a estar unit.

7.- La Parròquia de Santa Maria l'Antiga: Tot i que la supressió de la parròquia data dels voltants del 1911-1912, evidentment aquesta és conseqüència de la pèrdua de població de Santiga i de l'aïllament en què en aquells temps es trobava aquest territori. Una comunitat de menys de 25 famílies potser encara justificava a la segona meitat del segle XIX la permanència de la parròquia com a tal. Amb tot suposo que les deixes testamentàries de l'amo del castell, tenen a veure amb la permanència del culte i que quan aquestes s'acaben, coincideix amb la fil·loxera, i la pèrdua de més població.

Santiga al segle XX, de l'oblit al redescobrimt d'un patrimoni cultural i natural

La descripció del segle XX s'hauria de classificar com a mínim en dos períodes, abans de la guerra i després de la guerra. Tot i que es podria filar més prim i parlar de la Santiga d'abans de la carretera de Mollet a Sabadell, i de la Santiga de després de la construcció de la carretera fins a la Guerra Civil. Podríem parlar de Santiga en el període de l'autarquia i els anys del cooperativisme agrícola dels seixanta i la industrialització.

El segle XX de Santiga, especialment la segona meitat, és el de la recuperació patrimonial i cultural d'un paisatge en conjunt davant de la ràpida urbanització de la resta del territori. Les descripcions pel que fa al fet religiós i cultural de Fermí Vinyals, les accions de col·lectius com el Grup Pro Arqueologia de Santa Perpètua, o l'Associació d'Amics de Santiga han estat els factors per entendre que ara a la primera dècada del segle XXI Santiga hagi estat redescoberta com a joia del patrimoni cultural i natural del Vallès (fot. 14, 15 i 16).

Tot i això el territori de Santiga que ara s'ha revalorat no s'entén sens parlar com va acabar el tema de la propietat del castell a partir del moment en què ja el fet religiós, la parròquia en definitiva, havia estat suprimida. En aquest sentit és bo tornar a recordar què passa a nivell de la propietat del castell. Recordem que Josep Vila i Casanoves resta com a propietari únic de la propietat del castell en el moment en què aquesta havia assolit un rècord històric pel que fa a terres i masos. Josep Vila va mantenir fins a l'any 1930, en què va morir, el mateix règim d'explotació, amb un administrador que portava part de la finca a tinença directa i treballadors a jornal inclosos els masovers. El 19 d'octubre de 1930 moria a Barcelona Josep Vila Casanoves, el qual havia fet testament en el qual deixava hereva del seu patrimoni, llevat de la propietat de Sant Esteve de Palau Tordera que era per a la seva filla Mercè casada amb el metge Rafel Gil Vernet, la filla gran Empar Vila, casada amb Medir Ventura Casanoves.

La dura postguerra espanyola afecta molta gent que basava part de la seva economia en les rendes de grans patrimonis agraris. A Santiga la postguerra significà segregacions de peces petites l'any 1948. Aquestes peces són les properes a la parròquia i el castell, entre la carretera de Sabadell, el camí de Santiga, la parròquia

Fot. 15. Detall de les creus barroques al capdamunt de la façana de l'església de Santa Maria l'Antiga, abans de la restauració. Fotografia Josep Ponsa Vilatersana

i la riera. A l'altra banda de la riera es fan establiments als antics masovers tocant a la carretera de Sabadell i més endarrere als Trompeta que edificaran casa.

A principis dels anys cinquanta es divideix la propietat en dos grans lots: un que va incloure el castell i les cases agrupades al seu costat, les terres d'aquest fins a la carretera de Sabadell i fins al terme de Sabadell, i un altre que va incloure la propietat de can Puiggali, les terres i la casa de can Bruguera, la resta de terres de la banda esquerra de la riera de Santiga i les terres situades per sota de la carretera per la banda dreta de la riera de Santiga, excepte can Rectoret, també estava en aquest lot l'hostal de Santiga i les peces de terra situades entre el camí de Santiga i la riera de Santiga que no s'havien venut en petites parcel·les.

El 14 de desembre de 1951, es venen els dos grans lots: un amb el castell de Santiga a Josep Font de Falgàs. L'altre, el "resto" com diu la inscripció registral de la venda, després de les segregacions petites i la

gran amb el castell, pel preu d'1.440.000 pessetes es ven a favor dels germans Manuel i Josep Maria Agustí i Marfà, industrials de la ciutat de Mataró. Els nous propietaris entre els anys cinquanta i els noranta aniran venent peces de terra de diferents extensions, en les quals per exemple s'hi construeix a principis dels anys setanta la Panrico; la banda que termenava amb can Llobateres, també es fracciona en peces petites que seran part del polígon Santiga, etc.

El mosaic actual de Santiga és producte bàsicament de les diverses vendes de terres i segregacions que els germans Agustí van fer des de l'any 1951. En un moment en què no hi havia una normativa urbanística gaire estricta apareixen usos diferents en cada camp que es ven, tenim fàbriques, polígons, granges, noves cases rurals.

Bibliografia:

ALTURO PERUCHO, Jesus: *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona, del 942 al 1200*. Ed. Fundació Noguera, Barcelona, 1985.

ALTURO PERUCHO, Jesus: *Diplomatari de Polinyà del Vallès. Aproximació a la Història d'un poble del segle X al XII*. Ed. Universitat Autònoma de Barcelona, Col·lecció Faventia Monografies, Bellaterra, 1985.

CANYAMERES RAMONEDA, Esteve: *La Selva del Rovira*. A Sentmenat; Nou itineraris d'Interès; Itinerari núm. 5. Grup d'Amics del Museu Arxiu de Sentmenat, Sentmenat, 1991.

CANYAMERES RAMONEDA, Esteve: *Masos, Masies i Masoveries, estudi de l'agricultura de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga (Segles XI-XX)*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, 2009.

FÀBREGA GRAU, Àngel: *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*; Ed. Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, Volum I, Documents dels anys 844 a 1000. Barcelona, 1995

PUIG USTRELL, Pere: *El monestir de Sant Llorenç del Munt. Diplomatari dels segles X i XI*. Fundació Noguera, Barcelona, 1995.

PUIG USTRELL, P. RUÍZ GÓMEZ, V. i SOLER JIMÉNEZ, J.: *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Egara Terrassa, 958-1207*; Fundació Noguera, Barcelona, 2001.

RIUS I SERRA, Josep. (1945-1947): *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*; Barcelona, ed. CSIC

VINYALS ROVIRA, Fermí: *Preliminars de la Història de Santa Perpètua de Mogoda i de Santiga*, Santa Perpètua de Mogoda, 1978.

VINYALS ROVIRA, Fermí: *Notes de la Història de Santiga, petit poble del Vallès*; Ed. Altafulla, Barcelona, 1984.

Fot. 14. El castell i l'església de Santiga. Fotografia Josep Ponsa Vilatersana

Fot. 16. Paisatge de tardor a l'entorn natural de Santiga. Fotografia Josep Ponsa Vilatersana